

Az Egységes Diétás Rendszer története és változásai a mai magyar kórházakban

Czékmán Ervin¹ ■ Csajbókné dr. Csobod Éva² ■ Pálfi Erzsébet dr.²
Veresné dr. Bálint Márta² ■ Tátrai-Németh Katalin dr.²

¹Dr. Manninger Jenő Baleseti Központ, Budapest

²Semmelweis Egyetem, Egészségtudományi Kar, Dietetikai és Táplálkozástudományi Tanszék, Budapest

Az ókori Hippokratész és Galénosz óta számos írásos emlék bizonyítja, hogy megfelelő étrenddel eredményesebb és gyorsabb gyógyulást lehet elérni a betegeknél. Már a középkorban, a 11. században, Avicenna is készített táplálkozási előírásokat, étrendi ajánlásokat. A 20. század úttörő orvosai felismerték, hogy a rendszerbe szedett diéták útmutatást adhatnak a többi orvosnak, valamint a gyógyítás más szereplőinek is.

Az Egységes Diétás Rendszer kialakulása

Ahhoz, hogy az Egységes Diétás Rendszeréről (EDR) beszélni tudjunk, 1922-ig kell visszatekintenünk: éppen száz éve indította el Soós Aladár az egyéves „diétás néne”-képzést a Pázmány Péter Orvostudományi Egyetemen. Soós Aladár professzor felismerte, hogy a kórházi beteg gyógyulása érdekében az egyén igényeit is figyelembe kell venni diétája kialakításakor. Ez az elgondolás volt az alapja az általa 1927-re kidolgozott elixrendszernek, amely „Budapest System”-ként Európa több országában is ismertté vált. A rendszerben az „elix” egy mérőszám volt, amely az ételek nyersanyagértékét és a ráfordított munka mennyiségét jelentette. A beteg a diétás néne segítségével az elixérték alapján választhatott az ellátás során. A diétás nénéknek volt a feladatuk olyan, a beteg egyéni igényeit is figyelembe vevő étrend összeállítás, amely a gazdasági szempontokat is mérlegelte, a betegségnek megfelelő, a gyógyulást elősegítő és egészségnevelő célzattal. A rendszer azért lett sikeres, mert a fentiekben túl előnye volt, hogy a diétás nénék munkájának eredményét is értékelni lehetett, egyrészt az ételhulladék mennyiségével, másrészt azzal, hogy ugyanazon nyersanyagértékkel ki milyen minőségű és hányféle ételt tudott összeállítani [1]. A 20. század folyamán eközben már több diéta is ismert volt, melyeket kitalálójukról neveztek el. Ilyen volt például a Herzog-diéta, amely a polycythaemia kezelésére szolgált, és állatifehérje-mentes volt, vagy a Patek-diéta, amelyet a májcirrhosis kezelésére alkalmaztak. A megnevezések között volt olyan, amely szervet jelölt, például májkímélő-epekímélő diéta. Ez utóbbi két elnevezés még ma is használatban van, ám

nem veszi figyelembe egy-egy betegség változását, „dinamikáját” [2].

1957 és 1961 között Fekete László diétás ellenőrző főorvos, az orvostudományok kandidátusa, egészségügyi minisztériumi finanszírozás mellett több intézmény különböző szakembereivel megalkotta a „Gyógyintézeti betegélelmezés és étrendi kezelés rendszerét”. Ez a rendszer olyan komplex módon volt kidolgozva, hogy a diéta elnevezésén kívül leírta az indikációt, a kórélettani javaslatokat, a diétarendelés módját is. Rendelési utasításokat és kipróbált recepteket, étrendeket javasolt [3]. Fekete László 1966-ra Miskolcon elkészítette – az előzmények és az egyeztető konferenciák figyelembevételével – az „egységes diétás rendszer” első verzióját, amely már hasonlított a mai EDR-re [4]. Az EDR lényege, hogy különböző betegségek ugyanolyan változást okozhatnak az anyagcserében, tehát ugyanolyan étrend szolgálhatja a gyógyulást, a különböző konyhatechnikákkal pedig a beteg szervezet kímélését tudjuk megoldani. Az EDR-ben a diéta meghatározása két szempont szerint történik. Az egyik a tápanyag-összetétel, a másik az alkalmazott ételkészítési eljárásokra vonatkozó (konyhatechnológiai) utasítás: például az energia- és fehérjebő diéta lehet normál, könnyű-vegyes vagy akár pépes konyhatechnológiával elkészítve. Ezenkívül a rendszer külön csoportba sorolja a különleges diétákat (amelyek ritkák, vagy tápanyagtartalom szerint nem illeszthetők egyikbe sem), illetve egy másikba a diagnosztikai étrendeket.

1978-ra az Országos Dietetikai Intézet a váci Szőnyi Tibor Kórház munkatársaival, Branyiczky Lászlónak, Pest megye dietetikus szakfelügyelő főorvosának irányításával kidolgozta az EDR kódolását. A kódszám első karaktere a tápanyag-összetételre utalt (0: egyéni, 1: alapétrend, 2: kalóriaváltozás, 3: fehérjetartalom-változás stb.), a második a kiválasztott tápanyag mennyiségi változásait adta meg (az 5-ös volt a középátlagos), a harmadik jelölte az ételkészítés módját, de gyakran volt szükség negyedik és ötödik karakterre is. Az 1980-as évek közepére dr. Rigó János professzor, az Országos Dietetikai Intézet igazgatója, az Egészségügyi Főiskola Dietetikai Szakának tanszékvezetője Gaál Jánosné főis-

kolai docens és Gion Béla alezredes, élelmezési logisztikai szakember munkacsoportjával kidolgozta az EDR alapján történő étlaptervezést és tápanyagszámítást személyi számítógépre. Eközben az EDR folyamatosan alkalmazkodott a táplálkozástudomány fejlődéséhez, változásaihoz [5].

Ezt támasztja alá, hogy míg régebben, 1985-ben fehérjebő étrend önállóan is létezett a rendszerben, ma már csak energia-, fehérjegyazdag változatról beszélünk, mert a fehérje hasznosulása energiát igénylő folyamat, amit jelölni kell. A szénhidrátszegénység kifejezést pedig felváltotta a tápanyag minőségi meghatározását is lehetővé tevő, módosított szénhidrát-összetételű elnevezés [6]. 2004-re a savanyító és lúgosító, továbbá a cukorszegény, tejmentes, valamint a triptofánszegény és folyadék-szegény elnevezések is eltűntek, előtérbe került viszont a koleszterinszegény mellett a gliadinmentes és purinszegény étrend [2].

A 21. század igénye a változtatásra

A 21. századra nemcsak az orvostudomány, de az informatika is rohamos fejlődésnek indult, aminek következményeként a korszerű diétás rendszernek tükröznie kell a legfrissebb kutatási eredményeket. Ez azt jelenti, hogy módosíthatónak kell lennie, és amellet, hogy az elnevezés utal a tápanyagtartalomra és a készítési módra, illeszkednie kell a korszerű élelmezési rendszerbe. Valamint a diétákat úgy kell elnevezni, hogy az mindenki számára egyértelmű, közérthető legyen, és ugyanazt értsen rajta bármelyik kórház összes szakembere. Mára 2004-hez képest is megváltozott a lakosság életvitele és étkezési szokásai, az étel-miszer-alapanyagok kínálata, a felgyorsult élet miatt elterjedt a „street food”. A COVID-19-világjárvány következményeként egyre jobban előtérbe kerül a házhoz rendelés, a kényelmi termékek használata, a mozgásszegény életmód, a környezeti változások, amelyek mind előrevetítik, hogy emelkedik azon betegségek száma, ahol a diéta nagy szerepet kap mint kezelési lehetőség. Jelen tudásunk szerint csak diétával kezelhető a coeliakia, a galactosaemia, a phenylketonuria. A táplálékallergiák mellett folyamatosan nő a helytelen táplálkozás következtében megbetegedettek száma. A mai kor emberének tudatát erősen befolyásoló média hírek miatt a köztudatban elterjedt, hogy jelentősen nőttek az étkezéssel összefüggő allergiás megbetegedések. Ugyanakkor összefoglaló tanulmányok alapján szükséges megjegyezni, az egészségügyi személyzetnek és a betegek felé is hangsúlyozni kell, hogy az adverz ételreakciók hátterében nagyon gyakori a biogénamin-intolerancia és az egyéb gastrointestinalis megbetegedések; az ételallergiák száma egyértelműen túlbecsült [7, 8]. Csak az egyéni kivizsgálás eredményének ismeretében lehet az egyénre szabott diétát összeállítani a táplálékeredetű allergiában szenvedő páciens részére.

Az EDR modernizálása

Fontos, hogy az elmúlt évek és évtizedek hazai és nemzetközi kutatásainak eredményei beépíthetők legyenek az egységes rendszerbe. Ennek értelmében hangsúlyt kaphatnának az étrendi antioxidánsok is, például a szabad gyökös károsodások következtében kialakult, *dr. Fehér János professzor és mtsai* által leírt gastrointestinalis betegségekben. A fitokemikáliák (polifenolok, karotinok, antocianinok, szaponinok, terpének stb.) tudatos használatára nemzetközi kutatások is felhívják a figyelmet bizonyos betegségek, mint a rheumatoid arthritis, a cukorbetegség vagy a cardiovascularis megbetegedések kialakulásának megelőzése céljából [9–14]. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az EAT-Lancet Bizottság által kidolgozott, egészséges és fenntartható étel-miszerrendszerekre vonatkozó célkitűzést sem. Ez az állati eredetű étel-miszerek fogyasztásának csökkentését, míg a növényi eredetű étel-miszereknek az étrendbe való nagyobb mértékű illesztését javasolja, aminek gyakorlatban történő alkalmazása kihívást jelent a jövőben [15].

2016 decemberében a Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kara Dietetikai és Táplálkozástudományi Tanszékének kezdeményezésére a Magyar Dietetikusok Országos Szövetsége online kérdőíves felmérést végzett a magyarországi fekvőbeteg-intézményekben alkalmazott különböző típusú diétákról. A 43 kiküldött kérdőív-ből 29 kórház szolgáltatott adatot, ezen intézmények azonban lefedték Magyarország összes régióját. Ezek az egészségügyi intézmények 23 000 beteg ellátását biztosítják [16]. A diéták elnevezése részben az EDR, részben a betegségek szerint történik. A diétafelelések száma a felmérésben részt vevő kórházak vonatkozásában 62 volt, míg a világ más tájain, Új-Zélandtól Amerikáig 20–25 diétaelnevezéssel megoldják a kórházi páciensek táplálását. 2021-ben az Európai Klinikai Táplálási és Anyagcsere Társaság (ESPEN) bizonyítékon alapuló ajánlásokat tett az étkezés megszervezésére, a diéták előírásaira és indikációira, valamint a táplálékfelvétel monitorozására a kórházakban, rehabilitációs központokban. A cél: tudatosítani az orvosokban, dietetikusokban, ápolókban, konyhavezetőkben – az érintett, érdekelt felekben – a kórházélelmezés kulcsfontosságú szerepét, amely hozzájárul a betegbiztonsághoz a táplálkozási ellátáson belül, az alutápláltság és az ahhoz kapcsolódó kockázatok, szövődmények kialakulásának csökkentésére, megelőzésére [17]. A Magyar Dietetikusok Országos Szövetsége felmérésének 29 válaszadója közül 28 kórházban van lehetőség egyénre szabott diétára, ez az összes diétatípus 1–30%-a, átlagosan 6,5%. A felmérés eredményeinek megismerését követően a Tanszék és a Szövetség munkacsoportot hozott létre több vidéki szakember bevonásával, akiknek célja volt véleményezni az EDR-t és javaslatokat kérni és tenni a modernizálásra. Az EDR megújítása a betegellátás valamennyi résztvevőjét érinti, mivel a páciens igényeinek kielégítéséért egyaránt felelősek. A munkacsoport 2018-ban tartott konzultációk

nyomán, továbbá a külföldi diétás rendszereket is figyelembe véve az alábbi következtetésre jutott:

A diéta elnevezése érthető kell hogy legyen egyrészt az ételmezési üzem számára, melynek célja az intézményi diéták észszerű határok között tartása, a munkaszervezés egyszerűsítése a gazdaságos üzemeltetés figyelembevételével. Másrészt az orvos számára, hiszen a dietetikusi dokumentáció egyszerűsített változata az egységes dokumentáció része, a tevékenység így rögzíthető, ami a finanszírozás és a minőségbiztosítás alapja. Harmadrészt a dietetikusi számára, ugyanis a dietetikusi dokumentáció minél részletesebb, egyénre szabottabb (individuális) változata lehetővé teszi a részletes szakmai tevékenység rögzítését, ami szintén a minőség biztosításának alapját képezi. Negyedrészt a kliens/páciens számára segítséget jelent az egyénre szabott (individuális) dietetikusi tevékenység megértése, a beteg közreműködésének megnyerése, a számára vállalható intervenciók mindennapi rutumba történő beépítése céljából.

A fenti indokok figyelembevételével és a gyakorlati tevékenységet végző terápiás dietetikusok észrevételeinek felhasználásával a munkacsoport javaslatot dolgozott ki az EDR megújítására az intézményi diéták észszerű határok között tartása céljából. A meglévő diétákra alapozva megreformálta az energia- és tápanyag-összetétel szerinti változatokat, valamint a különleges és diagnosztikai étrendeket. Szakmailag indokolt esetben egyéni étrend is rendelhető, a meglévő diéták kombinációjára alapozva. A munkacsoport a diéták konyhatechnikai utasításai mellett feltüntette azok indikációs területeit is (1. táblázat). Az 1. táblázat szemlélteti az EDR felépítését a zsírszegény diétán keresztül, a különféle konyhatechnológiai változatok és az indikációk feltüntetése mellett.

Következtetés

A kórházi ételmezési szolgálat a gazdálkodási szerepe mellett jelentős terápiás tevékenység, mely fontos szerepet tölt be a betegek gyógyításában. A munkacsoport ezért folytatja munkáját, további szereplők bevonásával,

1. táblázat | A zsírszegény diéta változatai és indikációs területei az Egységes Diétás Rendszerben

Tápanyagtartalom szerinti változat	Konyhatechnológia szerinti változat	Jellemző indikációs területek
Zsírszegény	Könnyű-vegyes	Cukorbetegséggel, inzulinrezisztenciával, csökkent glükóztoleranciával járó fekélybetegség nyugalmi stádiumában
	Diétás rostban gazdag	Cukorbetegség, inzulinrezisztencia, csökkent glükóztolerancia
	Rostszegény, kímélő fűszerezésű	Epebetegséggel szövődött cukorbetegség, inzulinrezisztencia, csökkent glükóztolerancia

a pécsi és a debreceni dietetikusképzés szakembereivel, informatikai és ételmezési szakértőkkel annak érdekében, hogy a megreformált EDR a gyakorlatban mihamarabb bevezethető legyen. Tovább kell folytatni az ajánlás részleteinek finomítását, hiszen újabb elemzést igényel a rendszer bevezetése a gazdálkodásra, a költségek alakulására, mivel az ételmezési ellátás az intézményi költségvetés 5–10%-át is elérheti. A szerteágazó, sokrétű ételmezési feladat ellátásához jól szervezett folyamatot szükséges biztosítani, és tökéletesíteni kell a munkamódszereket, alkalmazni az ételmezési és táplálkozástudomány, valamint a dietetika legújabb eredményeit. Mindezekhez kívánatos a személyi és anyagi lehetőségek takarékos felhasználása, a műszaki és technikai színvonal emelése, a betegek diétás ellátásának folyamatos monitorozása és a közös szakmai nyelv használata.

Irodalom

- [1] Raduly C, Molnár Sz. Who was professor Aladár Soós? [Ki volt Soós Aladár professzor?] *Ételmezés* 2014; 1–2: 40. [Hungarian]
- [2] Erdélyi A, Gaál J-né, Horváth Z-né, et al. Practical dietetic. [Gyakorlati dietetika.] Semmelweis Egyetem, Egészségügyi Főiskolai Kar, Budapest, 2004. [Hungarian]
- [3] Fekete L. Dietary system of hospital patient nutrition and dietary treatment, I–II. [Gyógyintézeti betegételtetés és étrendi kezelés diétás rendszere, I–II.] *Az Egészségügyi Minisztérium Gyógyító-Megelőző Főosztályának kiadványa*, Budapest, 1961. [Hungarian]
- [4] Fekete L. Unified patient nutrition system and dietary order. [Egységes betegételtetési rendszer és diétás rendtartás.] *Miskolc*, 1966. [Hungarian]
- [5] Gaál J-né, Tarján Gy, Rigó J, et al. Organization and accounting system of the activities of hospital catering establishments. [A kórházi ételmezési üzemek tevékenységének szervezése és elszámolási rendszere.] *Orvostovábbképző Intézet, Egészségügyi Főiskolai Kar, Budapest*, 1978; pp. 29–39. [Hungarian]
- [6] Gaál J-né, Horváth T-né, Magyarné Németh R, et al. Practical dietetic. [Gyakorlati dietetika.] *Orvostovábbképző Intézet, Egészségügyi Főiskolai Kar, Budapest*, 1985. [Hungarian]
- [7] Solymosi D, Diczig B, Sárdy M, et al. Food allergy? Intolerance? – Examination of adverse reactions to foods in 406 adult patients. [Ételallergia? Intolerancia? – Étel adverz reakciók vizsgálata 406 felnőtt betegen.] *Orv Hetil.* 2020; 161: 1042–1049. [Hungarian]
- [8] Solymosi D, Sárdy M, Pónyai Gy. Interdisciplinary significance of food-related adverse reactions in adulthood. *Nutrients* 2020, 12, 3725.
- [9] Islam A, Alam F, Solayman M, et al. Dietary phytochemicals: natural swords combating inflammation and oxidation-mediated degenerative diseases. *Oxid Med Cell Longev.* 2016; 2016: 5137431. Epub: 2016 Sep 19.
- [10] Hegedűs V, Gerő D, Mihály Z, et al. Alimentary induced fatty liver and adjuvant therapy with effective natural bioactive molecules. [Alimentáris eredetű kísérletes zsírmáj és adjuváns kezelése természetes eredetű bioaktív hatóanyagokkal.] *Orv Hetil.* 2011; 152: 1035–1042. [Hungarian]
- [11] Blázovics A, Fehér E, Kéry Á, et al. Liver protecting and lipid lowering effects of *Sempervivum tectorum* extract in the rats. *Phytother Res.* 1993; 7: 98–100.
- [12] Blázovics A, Sárdi É. Methodological repertoire development to study the effect of dietary supplementation in cancer therapy. *Microchem J.* 2018; 136: 121–127.

- [13] Egresi A, Drexler D, Hagymási K, et al. The potential role of organic and conventional yoghurt consumption in the treatment of non-alcoholic fatty liver disease. [Az ökológiai és a konvencionális joghurtfogyasztás lehetséges szerepe nem alkoholos zsírmájbetegség kezelésében.] *Orv Hetil.* 2020; 161: 1466–1474.
- [14] Lugasi A, Blázovics A, Hagymási K, et al. Antioxidant effect of squeezed juice from black radish (*Rapbanus sativus* L. var *niger*) in alimentary hyperlipidaemia in rats. *Phytother Res.* 2005; 19: 587–591.
- [15] Bánáti D. Veggie burgers, vegan meats? The ruling of the European Parliament paved the way for meat substitutes with meat denominations. [Vega hamburgerek, vegán húsök? Az Európai Parlament döntése a növényi alapú húspótló élelmiszerek elnevezéséről.] *J Food Investig.* 2020; 66: 3158–3174.
- [16] Erdélyi-Sípos A, Bartha K. Evaluation of dietetic activity in inpatient care institutions in the light of the fulfillment of minimum personal conditions. [A dietetikai tevékenység értékelése fekvőbeteg-ellátó intézményekben a személyi minimumfeltételek teljesülése tükrében.] *Új Diéta* 2017; 26(4): 2–5. [Hungarian]
- [17] Thibault R, Abbasoglu O, Ioannou E, et al. ESPEN guideline on hospital nutrition. *Clin Nutr.* 2021; 40: 5684–5709.

(Czékmán Ervin,
Budapest, Petőfi u. 180., 1196
e-mail: czekman.ervin@baleseti.hu)

„*Mala est inopia ex copia quae nascitur.*”
(Rossz a hiányérzet, mely bőségből születik.)

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)